

Diáklevelezés, neologizmusok, általános iskolai oroszoktatás

A diáklevelezés már a múltban is sok haszonnal járt az idegennyelv-oktatásban. Számos cikk és tanulmány számolt be arról, hogy milyen – legtöbbször pontosan nem mérhető – eredmények (információk a célnyelv országáról, népéről; a proletárinternacionalizmusra nevelés; személyi kapcsolatok, cserutazások; az idegennyelv iránti érdeklődés fokozódása stb.) fémjelzik a diáklevelezés hasznát.

A Szovjetunió egyes nemzetiségi iskoláiban már a 60-as évek elején a beszéd-készség fejlesztésére használták a diáklevelezést úgy, hogy az iskolarádió adásai keretében felolvastak a kapott orosz nyelvű levelekből.¹ Az NDK-ban elsősorban a nemzetközi barátsági klubok a diáklevelezés gazdái, ahol tanári irányítással, módszeresen történik a diáklevelezés irányítása és az elsősorban a hazafias és a proletárinternacionalizmusra nevelés iskolán kívüli feladatait hivatott realizálni.² A Szovjetunió több iskolájában elsősorban országismereti céllal folytatnak levelezést a franciául tanuló diákok, s így jutnak az órákon és az órákon kívül olyan kiegészítő ismeretekhez (a Szovjetunióval kapcsolatos francia nyilatkozatok; a francia ünnepek, népszokások leírásai; történelmi és irodalmi anyagok stb.), amelyek nem férnek bele a tantervek és a tankönyvek szigorúan megállapított keretei közé.³ Hasonló törekvésekkel nálunk is lehetett találkozni már a 60-as évek elején.⁴

Néhány évvel ezelőtt mi azzal a céllal indítottunk diáklevelező szakkört, hogy az orosz nyelvterületről érkező levelekből elsősorban országismereti anyagot gyűjtsünk, gyakoroljuk a nyelvet a tanórán kívül is. A kapott leveleket a tanulók maguk próbálták lefordítani tudásszintjüknek megfelelően. Csak akkor fordultak hozzám, ha a többszöri próbálkozások ellenére sem ment a levelek lefordítása, mert az meghaladta a tanulók akkori tudásszintjét mind lexikai, mind grammatikai vonatkozásban. A tanuló számára „lefordíthatatlan” szavak, kifejezések jelentős része neologizmusokból állt, amelyek értelmezésében, szemantizációjában a tanulók legtöbbször a legkompetensebb hazai lexikográfiai munkák (pl. a Hadrovics–Gáldi-féle Orosz–magyar szótár) lapozgatása során sem kaptak segítséget. Hiszen jeles kétnyelvű szótárainkban sem kaptak még helyet és polgárjogot pl. az olyan ünnepek megnevezései, amelyek viszonylag nemrég „születtek”, de a naptárgyűjtő tanulóink révén eljutnak már az iskoláinkba is (pl. Gyeny pogranyicsnyika, 1980-ban: máj. 28.; Vszemirnij gyeny porodnyonnih gorodov, ápr. 27. stb.). A naptárakból és az igényes orosz nyelvű levelekből a tanulók rájönnek arra, hogy pl. a „vasutasnap” és a „bányásznapi” orosz megfelelője még az említett Hadrovics–Gáldi szótárban is helytelenül fordul elő.⁵ A levelezést folytatók rájönnek olyan érdekességekre, hogy a pedagógusnapot („Gyeny ucsityelja”) a Szovjetunióban nem június, hanem október első vasárnapján ünneplik, míg az alkotmány napja („Gyeny Konsztyitucii”) újabban október 7. Tehát mindenképpen segítenünk kell azokat az oroszul levelezőket, akik iskolai keretek között kezdik meg (vagy folytatják) a levelezést valamilyen céllal (bélyegek, gyufacímkek stb. cseréje; ajándékok, emléktárgyak gyűjtése; a levelező partner meghívása stb.). Ez a segítségnyújtás nem mindig egyszerű még az olyan tanárok számára sem, akik rendszeresen olvassák az orosz napisajtót, a gyermeklapokat és a modern irodalmi alkotásokat.

A neologizmusok értelmezésében néha maguk az orosz levélírók sietnek tanulóink segítségére. Néhány évvel ezelőtt pl. a „filctoll” (rosttoll) orosz megnevezése („flo-

másztyer”) mellett a levélíró illusztrációként egy filctollal készített rajzot is mellékelte mintegy pontosítva, hogy mit is kér ajándékba magyar levelező partnerétől. Az esetek jelentős részében azonban se az oroszul levelező diák, de még az orosz tanár sincs eléggé felkészítve arra, hogy a diáklevelekben előforduló neologizmusok magyar ekvivalenseit megtalálja. A felsőoktatás minimális segítséget ad a nyelv- és stílusgyakorlatok keretében az orosz neologizmusok igényes elsajátításában, amit nálunk néhány évvel ezelőtt dr. Köllő Márta tett szóvá két jelentős folyóiratban is.⁶⁻⁷ Másrészt: a szovjet szókinccsminimumokra épült hazai iskolai tankönyvek szókinccse egyáltalán nem tükrözi azokat a szovjet reáliákat, amelyek az utóbbi másfél-két évtizedben születtek és váltak közismertté olyannyira, hogy a megnevezéseik már átlépték a perifériális szókinccs határait. Évtizedünk oroszul levelező diákja nemcsak moziba, színházba, hangversenyre jár, hanem inkább diszkóba (oroszul: „gyiszkotyéka”), nem egyszerűen nadrágot visel, hanem farmernadrágot („dzsinszi, dzsinsziki”) vagy farmerszoknyát („dzsinszovaja jubka”), ami farmerszövetből („dzsinszovaja tkany”) készül, de néha farmeröltönyt („dzsinszovij kosztium”) húz. Tanulóink nemcsak labdáznak, futballoznak vagy sakkoznak, de az egyik legnépszerűbb sportággá lett a tollaslabda („badminton”). Szeretik a rágó gumit („zsvacska”) éppúgy, mint a jégkrémet („eszximo”). A szovjet pionírok közül egyesek a környezetvédelmi járőrszolgálat („zeljonij patrol”) tagjai, mások megúttörő közlekedési rendőrök („JUID”-tagok: „junij inszpektor dvizsenyija”), esetleg ifjú természetbarátok.

Oroszul levelező tanulóink szókinccse különösen az úttörő mozgalommal kapcsolatos témában rendkívül szegényes, s ezen a helyzeten – sajnos – a reformtanterv sem óhajt semmit változtatni, hiszen az öt évre (!) tervezett szókinccsbe mindössze négy olyan szó került, ami egyértelműen az úttörő élettel kapcsolatos. Elképzelhető, milyen színvonalú levelezésre képes az oroszul tanuló iskolás, ha nem tanulja az órán az ilyen szavak orosz megfelelőit, mint pl.: úttörőcsapat („pionyerszkaja druzsina”); csapatvezető („sztarsij pionyerovszatij”); őrs („zveno”); őrsvezető („zvenyevoj” – „zvenyevaja”); kisdobos („oktyabrjonok”); kisdobosőrs („zvjozdocska”) stb. – a tábori élet igen gazdag szókinccséről nem is beszélve (ébresztő; zászlófelvonás; jelszó; vetélkedő; csendes pihenő; zászlófelvonás; takarodó stb.).

A lexikológia perifériáján helyet foglaló neologizmusokkal eléggé óvatosan bántak a szótárírás (lexikográfia), jóllehet egy részük már egyértelműen túlnőtte az egyéni és alkalmi (okkasionális) nyelvhasználat határait.⁸ Ha néha helyet is kapnak egyes szótárakban, a válogatás akkor is itt-ott esetlegesnek mondható, szubjektív indíttatású. Egy nemrég megjelent magyar–orosz és orosz–magyar útisztár pl. kétszer is közli a „barátságvonat” orosz megfelelőjét („pojezd druzsbi”),⁹ de kimaradt a „békevonat”-é („pojezd mira”). Megtalálható a szótárban a „coca-cola” orosz ekvivalense („koka-kola”),¹⁰ de hiányzik a „pepsi-cola”... Pedig egyes neologizmusok – képzés szempontjából is – oly produktívaknak bizonyultak, hogy rövid idő alatt meglehetősen mély gyökereket vertek az orosz nyelv rendszerében, amire – a gyakori előfordulási indexszám mellett – a belőlük továbbképzett alakok jelentős száma is utal: BAM – bamovci; bamovszkij. KID – kidovci.

Külön érdekesség, hogy a Szovjetunióban is alkalmazzák a neologizmusok alkotásának azt a „demokratikus” formáját, mely szerint a nyelvet beszélőket szólítják fel pályázat formájában bizonyos új reáliák nevének a megalkotására. Az Ogonyok c. szovjet hetilap 1979. évi 32. számában pl. a moszkvai Sacco és Vanzetti írószergyárban konstruált AR–602-es típusú patronos töltőtoll orosz elnevezésére hirdettek pályázatot, s 1869 pályázó javaslata alapján döntött úgy a zsűri, hogy a pat-

ronos töltőtoll orosz neve „szakvana” legyen, amelyben – rövidítés formájában – utalás van a gyár nevére is.

Az elmúlt években kapott – orosz neologizmusokat is tartalmazó – több mint 300 levél összegyűjtött anyagában „genetikai” szempontból többféle neologizmussal találkozhattunk:

I. Más nyelvből (elsősorban angolból) átvett szavak, amelyek az átvett reáliával együtt kerültek át az oroszba: szlajd, bojler, dzserszi, dzsinszi stb.

II. Belső keletkezésű neologizmusok, amelyek az orosz szóalkotás különféle módjai révén jöttek létre.

1. Régi szavak új jelentéssel való bővülése révén „jelentésgazdagodás”: sztyerzseny, uklon, manyezs stb.

2. A „kapcsolódás” különféle módozatai alkalmazása révén előálló jelentésdifferenciálódással („jelentésszűküléssel”): vodnije lizsi, vsztorjennij skaf, naduvnaja lodka stb.

3. A szóképzés különféle módozataival: programmiszt, nulevik, prodljonka stb.

4. Szóösszetétellel: mikroavtobusz, tyeateatje stb.

5. A szórövidítés (abbreviáció) különféle módjaival: BAM, KID, GAI stb.

Itt jegyezzük meg, hogy az orosz szóalkotás fenti módjaival szerencsés megismertetni a felsőbb osztályok tanulóit szakköri keretek között több oknál fogva:

1. A megelőző évek általános iskolai oroszoktatása jóformán semmit sem adott az orosz szóalkotás módozatairól.

2. A nyelv és a társadalom közötti szoros, dialektikus kapcsolat egyik eklatáns példájával épp itt találkozhat diák és tanár egyaránt az általános iskolai oroszoktatásban.

A diáklevelekből gyűjtött – ábécérendbe foglalt – neologizmusok közlésével azoknak az orosz tanároknak kívánunk a segítségére lenni, akik az orosz nyelvű diáklevelezést „patronálják”, és az előbbiekben vázolt problémákkal így vagy úgy már találkoztak. A neologizmusok mellett zárójelben – a „kritikusabb” esetekben – adunk néhány jellemzőt az adott neologizmus kapcsolódása, lexikai variánsai, grammatikai jellemzői (pl. nem, ragozhatóság stb.) vonatkozásában, de minden esetben korántsem a teljesség igényével.

автовокзал	= autóbusz-állomás
автоматическая стиральная машина	= automata mosógép
автомобиль-игрушка (мой)	= játékautó
авторалли (наше)	= autóverseny
автораллист	= autóversenyző
автосалон	= autószaalon
автостоп	= autóstopp
автостоповец	= autóstoppos
автострада (ездить по ...)	= autósút (autóműút)
автошкола	= autóközlekedési tanintézet
аллея памяти (посадить)	= emlékfásor
ателье проката (работать в ...)	= kölcsönző
аэробус (читать об...)	= aerobusz (légibusz)
аэровокзал	= repülőtér
бадминтон (играть в...)	= tollaslabda (játék, sportág)
БАМ (Байкало-Амурская магистраль)	= BAM (Bajkál-Amur vasútv.)
бамовский (пионерлагерь...)	= a BAM mentén levő
бамовец (бамовцы)	= a BAM építője
бикини (ходить в бикини)	= bikini
битлы	= beatles-ek
бойлер (купить)	= bojler
бунгало (жить в бунгало)	= bungalow

видеотелефон	= bungáló
викторина о Правилах дорожного	= videotelefon
викторина о Правилах дорожного движения	= KRESZ-vetélkedő
водные лыжи (кататься на...)	= vízisi
волан (достать)	= tollaslabda (amit ütnek)
встроенный шкаф	= beépített szekrény
газетная киоскёрша	= újságárus (nő)
ГАИ (Гос. автоинспекция)	= közlekedésrendészet
гайчник	= közlekedési rendőr
геодезист	= geodéta (foglalkozás)
«Глубой патруль»	= term. védelmi pionír járőr
грузовой прицеп (достать)	= utánfutó (pl. autóhoz)
группа продл. дня	= napközis csoport
Дворец бракосочетаний	= házasságkötő terem
дворовый театр	= egy-egy nagyobb ház gyerekeiből alakult „színház”
дезодорант (достать)	= dezodor
декретный отпуск (получить)	= gyermekgondozási szabadság
дерево памяти (посадить)	= emlékfá
детектив (читать, смотреть) [дэтэк]тив	= krimi
детский манеж (ик)	= járóka
детский сад-ясли (наш)	= (gyermek) járóka
джазовый фестиваль	= bölcsődés óvoda
джерси (костюм джерси)	= dzsesszfesztivál
джинсики	= jersey
джинсовая ткань (сумка, рубашка)	= farmer (nadrág)
джинсовый костюм	= farmerszövet (táska, ing)
джинсовые брюки (юбки)	= farmeröltöny
джинсы	= farmernadrág (szoknya)
диктор по телевидению	= farmer (nadrág)
дипломатка (купить)	= tévébemondó
диск-жокей (диск-жокеев)	= diplomatatáska
дискотека (идти на...)	= lemezlovas („disc jockey”)
договор на абонементное обслуживание	= diszkó
телевизоров (заключить)	= általánydíjas tévéjavítás
жвачка (таллинская)	= rágógumi
завод-шеф (на заводе-шефе)	= patronáló üzem
«Зелёный патруль»	= környezetvédelmi pionír járőrszolg.
Знак качества (на нём)	= kiváló áru
игра-путешествие	= játékos utazás
игродром	= (gyermek) játszótér
картинг	= gokart
картинг-клуб(в картинг-клубе)	= gokart-klub
кварцевые часы (получить)	= kvarcóra
КВН (Клуб Весёлых и Находчивых)	= „Ki mit tud”
кемпинг (остановиться в кемпинге)	= kemping
КИД (клуб интернациональной дружбы)	= nemzetközi barátsági klub
кидовец (кидовцы)	= nemzetk. barátsági klub tagja
клуб друзей книги	= könyvbarátok klubja
книга памяти	= emlékkönyv
ковбойка	= cowboyöltözték
кока-кола (бутылка кока-колы)	= coca-cola
колготы (нет колгот)	= harisnyanadrág
комбинезон	= kezeslábas (ruha)
конкурс рисунков на асфальте	= aszfaltrajzverseny
конкурс «Чей двор лучше?»	= „Tiszta udvar, rendes ház” verseny
кресло-кровать (в кресле-кровати)	= fotelágy
лагерь пионерского актива	= úttörő vezetőképző tábor
лоджия (выйти в лоджию)	= loggia
ЛТП (лечебно-трудовая профилактория)	= alkoholelvonó
магазин для новорожденных	= ifjú házask boltja
магнитофонная кассета	= magnetofonkazetta

майка с олимпийскими кольцами
 макси-мода
 макси-юбка (в макси-юбках), в макс
 малая Олимпиада
 масло для загара
 медвытрезвитель
 Международный год ребёнка
 межлагерные соревнования
 миди
 микроавтобус
 мини-автомобиль (собирать)
 мини-мода
 мини-пластинка
 мини-футбол
 мини (-юбка)
 молодёжный клуб
 молоко в пакетах
 мопед (купить)
 мотель, мо[тэ]ле
 мохеровый (шарф)
 надувная лодка
 надувной матрас
 неделя детской книги
 нулевик
 одежда с головы до ног
 олимпийский мишка
 радиоузел школы
 разменный автомат
 ракетка
 растворимый кофе
 растворимый сахар
 роликовая доска (скейтбоард)
 роликовые коньки
 (ходить на роликовых коньках)
 сад памяти
 сгущёнка (бутылка сгущёнки)
 сёрфинг
 сёрфингуст
 сквер памяти
 «Скорая автомобильная помощь»
 слайд (цветной)
 спальный мешок
 стержень (стержин)
 твидовый костюм
 телеателье, а[тэ]лье
 телевладелец
 телефильм
 турбаза (туристич. база)
 туфли на платформе (-ах)
 туфли с дырочками
 уклон (физико-математич.)
 фантастика (читать)
 флакон (с лаком)
 фломастер
 фургон
 хиппи
 хобби (моё)
 шариковая авторучка
 шеф-комсомолец
 (шефы-комсомольцы)
 школьный кабинет
 шоу (новогоднее)
 электропоезд

= olimpiai karikás trikó
 = maxidivat
 = maxiszoknya
 = kis olimpia (pioníroknál)
 = napolaj
 = kijózanító
 = gyermekek nemzetközi éve
 = táborok közötti versenyek
 = midi (szoknya)
 = mikrobusz
 = miniautó
 = minidivat
 = minilemez
 = minifutball
 = mini (szoknya)
 = ifjúsági klub
 = zacskóstej
 = moped
 = motel
 = mohair (sál)
 = felfújható gumicsónak
 = felfújható gumimatrac
 = a gyermekkönyv hete
 = iskolaelőkészítő (gyerek)
 = overál (egybeszabott ruha)
 = olimpiai mackó
 = iskolarádió
 = pénzváltó automata
 = tollaslabdaütő
 = gyorsan oldódó kávé (nescafé)
 = gyorsan oldódó cukor (mokka)
 = gördeszka
 = görkorsolya
 = emlékkert
 = sűrített tej
 = hullámlövaglás
 = hullámlovas
 = emléktér
 = autómentő („sárga angyal”)
 = dia
 = hálózsák
 = betét (golyóstollba)
 = tweed-öltöny
 = tévészerelv
 = tévétulajdonos
 = tévéfilm
 = turistaház
 = magasított talpú cipő
 = lyukacsos cipő
 = tagozat
 = tud. fantasztikus mű (scifi)
 = flakon
 = filctoll
 = kamion; tartálykocsi
 = hippi
 = hobbi
 = golyóstoll
 = golyóstoll
 = ifvezető
 = iskolai szaktanterem
 = shaw
 = villanyvonat

электросамовар
эксимо (попробовать)
этажный автобус
ЮИД (Юный инспектор движения)
юннат (юный натуралист)

= elektromos szamovár
= jégkrém
= emeletes autóbusz
= úttörő közlekedési rendőr
= ifjú természetbarát

JEGYZETEK

1. Sz. M. Csandurli: Perepizska na russzkom jazike – vid tvorcsezkaj raboti ucsascsihszja, „Russzkij jazik v nyerusszkoj skole” (Baku), 1963. Nr. 6. sztr. 79–83.
2. Gerda Zattler: Kruzsok korreszpongyentov v GDR, „Inosztrannije jaziki v skole”, 1979, Nr. 2. sztr. 99–101.
3. A. A. Tkacsuk: Kak ja iszpolzuja mateyriali perepizski sz Francijej na urokah francuszkovo jazika, „Inosztrannije jaziki v skole”, 1973. Nr. 5. sztr. 77–81.
4. Horváth József: Diáklevelezés a soproni Martos Flóra Gimnáziumban, INYT, 1964/4. 188. lap.
5. Hadrovics László–Gáldi László: Orosz–magyar szótár, Akadémiai Kiadó, Bp. 1971. 4. kiadás, 348. lap.
6. Köllő Márta: A mindennapok sajátosan mai szavaival is találkozhatnak tanulóink az orosz-órákon, INYT, 1977/4. 121–124. lap
7. M. Köllő: Novije tyemi na urokah razgovarnoj praktyki, „Modern Nyelvoktatás”, 1978/1. 222–226. lap.
8. Vö. A. A. Bragina: Neologizmi v russzkom jazike, Izd-vo „Proszvescsenyije”, M., 1973. sztr. 4.
9. Báli Gyöngyi–Futó István–Kiss László: Magyar–orosz és orosz–magyar útszótár, Terra. Bp., 1980. 20. és 161. lap.
10. Uo.: 145. és 34. lap.